

»ANTEEKSI, OLETKO SINÄ ÄIDINKIELEN OPE?»

Minna Harmanen ja Mari Siirainen (toim.) *Kielioppi koulussa*. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XLIX. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto 2006. 192 s. ISBN 951-9062-57-2.

Muistan sen hämmennyksen, mikä minut toisen vuoden suomen kielen opiskelijana valtasi, kun jouduin analysoimaan taululle kirjoitettua vietnamin kieltä minulle täysin uuden kielioppimallin avulla. Setälän kielioppi oli ollut minulle universaalikielioppi, aivan kuten pikkulapselle Kekkonen presidentin synonyymi. Oli siis muitakin tapoja kuvata kieltä. Kieliopissa oli siis kyse kielen kuvauksesta, ei kielenkäytön normeista.

Samana hämmennyksen vallassa on täytynyt olla sen oppilaan, joka sijaistuntini päätteeksi esitti otsikon kysymyksen: »Anteeksi, oletko sinä äidinkielen ope?» Mitä kaikkea kysymykseen sisältyi, sitä en koskaan saanut selville, mutta se sai minut mietiskelemään niin omaa tapaani opettaa kuin oppilaan näkemystä kielestä ja kieliopista.

HAASTE OPETTAJALLE

Äidinkielen opettajain liiton tuore vuosikirja *Kielioppi koulussa* tarttuu kieliopin olemuksen ja sen opettamisen tarkasteluun kautta myös kielenkäyttäjään, oppilaaseen. Kirjan artikkeleissa pohditaan monesta näkökulmasta, »miten käsitellä kielen muoto- ja merkitysrakennetta niin, että se tulee samalla yhdistetyksi aitoon kirjoituksessa ja puheessa käytetyn kielen

tarkasteluun» (s. 6). Vielä mainitaan *Ison suomen kieliopin* (ISK) keskeinen asema. Kiteytys pureutuu opetuksen keskeiseen sisältöön ja ongelmaan, mutta ei tee oikeutta kirjan moniaalle haaroville pohdinnoille ja ajatuksille.

MARIA VILKUNAN artikkelin otsikko »Kieliopin monet merkitykset ja Iso suomen kielioppi» kertoo kirjoituksen sisällön. Tekstin sijoittuminen teoksen alkuun on lukijan kannalta merkittävää, koska se antaa, »Lukijalle»-tekstin lisäksi, lukuohjeen myöhempiin kirjoituksiin. Sen merkitys ulottuu tätä syvemmällekin. Luen siitä vaatimuksia opettajalle: sinun tulee tehdä selväksi itsellesi, mitä käsite kielioppi pitää sisällään, ja sinun tulee tutustua *Isoon suomen kielioppiin*. Opettaja tietää, että kielen käsittelyn pohjaksi ei riitä vain hänen näkemyksensä: myös oppilaalle tulee syntyä käsitys kieliopista. Hauska on huomata, että Vilkuna luottaa oppilaan taitoon tehdä käsitejärjestelmän kapeaksi osoittavia kysymyksiä (s. 20). Samaa perustaa rakentaa ANNELI KAUPPINEN omassa artikkelissaan »Kielioppi — joustava resurssi», jossa hän jatkaa kieliopin määrittelemistä, puuttuu normeihin ja muun muassa niihin liittyviin arvoihin ja ideologioihin ja paneutuu sitten pohtimaan havainnollisten esimerkkien avulla konstruktikieliopin mahdollisuutta pedagogisena lähestymistapana.

Ison suomen kieliopin termimuutosten ja -ratkaisujen tarkastelu heti Vilkun artikkelin jälkeen tuntuu hyvältä. VESA KOIVISTON teksti »Ison suomen kieliopin termimuutoksia ja -ratkaisuja» avautuu kieliopista kiinnostuneelle ja opastaa hyvin Ison suomen kieliopin tutkailemiseen. Lukija huomaa pohtivansa ahdistuneena, missä vaiheessa siirtyminen uuteen voi tapahtua ja millä tavoin. Jo toistakymmentä vuotta käynnissä ollut keskustelu kieliopin opetuksesta siis jatkuu. Keskustelu ei ole kuitenkaan muuttanut luokkahuoneen arjeksi. Kiinnostavana ja luokkahuoneeseeni päätyvänä yksityiskohtana pidän *edussana-*, *edusosa-* ja *pääsana-*termien (s. 29–30) käsitteilyä. Sen myötä pääsee pohtimaan muotoa ja hierarkiaa kielessä, lauseketta mutta myös ilmausten merkityksiä. Kun murha tapahtuu *aamun hämärässä*, oppilaita ei saa uskomaan, että *hämärä* on pääsana. *Edussana* tuntuisi määrittävän oppilaita tyydyttävästi.

NÄKEMYS KIELESTÄ SYVENEÄ

Avuttomuutta ei tunne ainoastaan uuden kynnyksellä. Jokaiselle tutun puhutun kielen mielekäs käsittely luokassa vaikuttaa hankalalta. Mihin siis tarttua kiinni AULI HAKULISEN artikkelissa »Puhutun kielen kielioppi ja koulu»? Hakulinen valottaa monin tavoin (puhuttua) kieltä ilmiönä: »puhe on tapahtuma, ajassa etenevä prosessi», »puhe on syntynyt palvelemaan, ja puhuminen on sekini yhteistyötä» (s. 130, 133). Samoin tämän kielimuodon perusominaisuuksien — aikasidonnaisuuden, tilannesidonnaisuuden ja dialogisuuden (s. 129) — käsittely johdattaa lukijaa pohtimaan näitä asioita kirjoitetussa kielessä, eri tekstilajeissa. Puhutun kielen tarkastelu osoittautuu kielen monimuotoisuuden tarkasteluksi ja on rakentamassa kielen kokonaiskuvaa. Hakulinen nostaa lopuksi esille

myös kirjoittamisen opetukseen liittyvän tärkeän seikan: kirjoitetun kielen lauseiden ja virkkeiden hataruuden pohtiminen ja rajanvetojen osoittaminen helpottuu, kun oppilas tuntee puhutun kielen rakenteita (s. 136).

Aivan samoin kuin puhutun kielen tuntemus lisää tietoa kielestä, sitä lisää oman kielemme vertailu maailman muihin kieliin. MATTI MIESTAMON yllättäviäkin seikkoja paljastavassa artikkelissa »Suomi maailman kielten joukossa eli mikä suomen rakenteessa onkaan erityistä» mainitaan kielitiede osaksi pyrkimystä ymmärtää ihmismieltä ja ihmisen toimintaa (s. 44). Kun jo MINNA HARMASEN ja MARI SIIROISEN alkupuheessa mainitaan »suomalainen kielen ja mielen maisema» (s. 5), lukija toivoo, että kirjaan olisi mahtunut kielifilosofista pohdintaa. Missä kielen piirteissä tämä maisema näyttäytyy? Miten maisemamme eroaa Senegalissa puhutun wolofin kielen ja mielen maisemasta? Miestamo tuo esille kiinnostavia piirteitä kiellon ilmaisemisesta eri kielissä (s. 47–48); päästäänkö koskaan kiinni näiden erojen syihin? Artikkelin käsittelemiä asioita on hyvä lähteä pohdiskelemaan oppilaiden kanssa.

Myös MARJA-LIISA PYNNÖNEN viittaa artikkelissaan »Alakoululaiset oppivat (meta)kieltä» ihmisen sielun ja mielen maisemaan ja sen suhteeseen kieleen, kun hän toteaa ihmisen hahmottavan maailmansa kolmiulotteisina esineinä, liikkeenä ja toimintana ja erilaisina ominaisuuksina (s. 165). Vaikka Pynnönen pysytteleeekin alakoulussa, hänen keskeiset näkemyksensä (oppilaat havaintojen tekijöinä, eteneminen merkityksestä muotoon, aineen sisäinen eheyttäminen) ovat merkittäviä myös yläkoulun opetuksessa. Artikkelin antaa opettajalle konkreettisia työkaluja luokkaan vietäviksi olematta kuitenkaan mikään niksivakka. Oppilaan ohjaaminen Pynnösen viitoittamaan suuntaan vaatii

opettajalta laajaa näkemystä kielestä ja hyvää oppilaantuntemusta.

KIELEN KÄYTTÖÄ

TARU NORDLUNDIN artikkelin »Kielioppia rakentamassa: *otta-* ja *oitta-*verbien normittamisen historiaa» alussa on kouluopetuksen kannalta merkittävä virke (s. 55–56): »Se, millaisia argumentteja kirjoittajat ovat kulloinkin käyttäneet, kertoo heidän kielellisistä asenteistaan ja kuvastaa samalla eri aikakausien vaihtelevia kielinäkemyksiä.» Tästä pääsee pienellä siirtymällä ja Viritäjän vanhoja tekstejä hyödyntäen kiinni kielen ohjailuun, kielen yhteiskunnallisiin ja poliittisiin ulottuvuuksiin, kielen merkitykseen sekä kielen ja ajattelun suhteeseen. Ollaan kiinni kielen käytössä ja käyttäjässä. Samoja ajatuksia synnyttää Ritva PALLASKALLION artikkeli »Georgialaisnaiset median pyörityksessä». Pallaskallio tarkastelee uutistekstin analysointia tempuksia apuna käyttäen ja keskittyy uutistekstien kerronnalliseen rakenteeseen. Artikkelin rakentuu taitavasti aikaisempien, kieliopin muotoraakenteita ja kouluopetusta käsittelevien tekstien ajatuksille ja sivuaa oikeakielisyyden syiden pohdinnasta nousseita kysymyksiä. Hakulisen esille nostamat käsitteet *aikasidon naisuus*, *tilannesidon naisuus* ja *dialogisuus* ovat myös tässä yhteydessä hyödyllisiä. Pallaskallio asettaa kielenkäyttäjän keskiöön puhuessaan aspekteista kerronnan keskeisinä työkaluina (s. 147).

Kielenkäyttäjän valintoja ei koskaan voi liialti korostaa, olkoon hän sitten tekstin tuottaja tai sen kuluttaja. Tätä seikkaa olisi ehkä voitu enemmänkin tuoda esille pitkin vuosikirjaa. Pallaskallio tarjoaa valmista ja kiinnostavaa materiaalia tunti-työskentelyyn. Itse sain työkaluja kahdeksannen luokan kirjallisuustunnille, jossa olimme käsittelemässä rotusorrosta kertovaa romaania. Teos kielentää tietyn

todellisen tapahtuman, johon pääsemme käsiksi kertojan kautta. Tempusten ja aspektien tarkastelu avaa teosta ja tietä teemaan. Miestamon, Norlundin ja Pallaskallion artikkelit tukevat ja täydentävät Anneli Kauppisen esille tuomia näkemyksiä. Tässä onkin yksi vuosikirjan ansioista: monista erilaisista näkökulmista ja kirjoittamisen tavoista huolimatta artikkelit keskustelevat keskenään, pakottavat lukijan tarkkaavaisiksi ja haastavat pohdiskelemaan omaa kielinäkemyksiä ja opetuskäytäntöä.

ISO VAI PIENI SUOMEN KIELIOPPI?

Miten sitten opettaa kielioppia koulussa? Tämä ei ole mitenkään vuosisadan tai vuosituhannen kysymys, vaan aina silloin tällöin pintaan pulpahtava huokaus ja toisinaan pitkään opettajia ja tutkijoita pohdituttava ongelma. Näin kävi mietinnön *Kieli ja sen kieliopit* (1994) ilmestyttyä. Vuosikirjassa Anneli Kauppinen, Marja-Liisa Pynnönen, RIITTA KORHONEN ja IRJA ALHO (viimeksi mainitut kahdessa yhteisartikkelissaan) paneutuvat suoraan tähän kysymykseen.

Irja Alho ja Riitta Korhonen pureutuvat laajoissa artikkeleissaan »Kielioppia kieliopin vuoksi» ja »Isosta suomen kieliopista ituja opetukseen» hyvin konkreettisesti kieliopin opetukseen. Mitä enemmän lukijalla on tietoa kieliopista ja näkemystä kielestä, sitä paremmin teksteihin pääsee kiinni ja niiden kanssa keskustelemaan. Kirjoittajat haastavat myös edellisen vuosikirjan *Hüiden hirveä hiihtämässä* (Luukka ja Jääskeläinen 2004) näkemykset ja painotukset keskusteluun. He keskittyvät tiukasti käsittelemään kielen rakennetta ja painottavat kieliopin tärkeyttä kielen rakenteiden ja näiden merkitysten ja käyttömahdollisuuksien kuvauksena. Merkitys on kielen maailmaan johtava tie, ja siksi opetuksen tulisi olla kaksisuuntaista: toisaalta tulisi

pohtia, mitä merkityksiä ja käyttöjä tietyllä rakenteella on, toisaalta, mitkä rakenteet toimivat tietyllä merkitysalueella ja tietyssä funktiossa (s. 81). Tässä lukijan on hyvä pitää rinnalla Anneli Kauppisen tekstistä konstruktiokielioppia käsittelevää kohtaa (s. 97–99) sekä Pallaskallion artikkelia (s. 137–154). Kiinnostavaa tukimateriaalia lukija saa Arto Mustajoen kirjasta *Mielestä kieleen* (1993), joka lähtee funktionaalisen kieliopin näkemyksistä.

Artikkelit sisältävät runsaasti esimerkkejä suoraan luokkahuoneeseen vietäviksi, ja niiden anti opetukselle on suuri. Kirjoittajat syventävät ja avaavat kielellisiä ilmiöitä ja sitovat yksittäisiä asioita laajempiin yhteyksiin. Materiaalia on runsaasti, on luettava tarkasti ja pohtien, mutta luku-urakka palkitaan. Tekstit tarjoavat niin opettajalle kuin oppilaille kiinnostavia tutkimustehtäviä, ja niiden avulla kieli avautuu käytön tarkastelusta yhteiskunnallisestikin pohdittavaksi ilmiöksi. Lukija hengästyy ja innostuu tekstiä lukiessaan. Nyökyttelee matkan varrella, ei pane vastaan. Ja kun pääsee loppuun, toteaa, että juuri näin mutta miten.

Tuleeko apu kieliopin opetukseen koulussa vuosikirjan myötä? Kyllä ja ei. Ilahduttaa, kun huomaa näkemysten avaruuden, monipuolisuuden ja kokonaisvaltaisuuden. Ajatukset saavat vastakaikua. Mutta miten koota kaikista näistä ja kirjassa mainitsemattomista merkittävistä näkemyksistä ja yksittäisistä käsittelytavoista yhtenäinen kokonaisuus? Millainen on loppujen lopuksi se pedagoginen kielioppi tai Irja Alhon ja Riitta Korhosen Pieni suomen kielioppi, joka luokkaopetuksessa rakentuu? Seitsemäsluokkalaisilla on hallussaan jo joitakin käsitteitä, joiden avulla voi lähteä toimimaan. Heillä saattaa olla myös vankka näkemys asioista, eikä sen horjuttaminen ole helppoa. Lukiolaisten kanssa pystyisi muutoksiin, jos siihen vain olisi aikaa. Esipuheessa esitetyn kielioppikartan (s. 8)

käyttö ei ole hullumpi idea. Kaikesta tästä ei kuitenkaan vielä synny ehyttä opetusta, kieliopin koko kuvaa. Kaivataanko sitten uutta koulukielioppia? Kaipaamisesta en tiedä, mutta luulenpa Suomen luokkahuoneissa vielä opetettavan niin tempuksia kuin sijamuotojakin, päätteitä ja tunnuksia, melko irrallaan niiden käytöstä, merkityksestä ja paikasta kielen rakenteessa. Pitää lähteä Pynnösen tavoin a:sta liikkeelle: miten astutaan sisälle vuosikirjan näyttämään kieli maailmaan ensimmäisellä luokalla. Tässäkin on jo harha-askeleita: ensiksi tietysti kartoitetaan pienen oppijan kulkema kielimatka ennen koulua ja mietitään, miten rakentaa sen varaan. Vuosikirja tarjoaa haasteen tähän, ja se on hyvä ottaa vastaan.

Vuosikirjan lopussa eri oppikirjasarjojen tekijät valottavat kieliopin opettamisen periaatteita omassa kirjasarjassaan. Lievästi hämmästelin tämän osuuden mukanaoloa; teksteistä ei tuntunut jäävän mitään käteen. Entä jos joku ulkopuolinen olisi tarkastellut oppikirjojen kieliosuuksia vuosikirjan esittämien tavoitteiden suhteen? Tai oppikirjan tekijät olisivat nostaneet esille ongelmakohtia, asettaneet kysymyksiä kielentutkijoille? Opettajana minua kiinnostaa myös kielen, kasvatuksen ja kasvamisen yhteys. Teoksen oppikirjapuheenvuorot kuuluvat mielestäni kustantajien markkinointitilaisuuksiin.

KASVAMINEN ON KIELENVARAINEN ASIA

Kielen opetuskin on kasvattamista ja oppiminen kasvamista. Tämän näkökulman ei soisi unohtuvan. Puhun suulla suuremmalla ja lainaan Juha Suorannan (2000: 41–42) ajatuksia hänen teoksestaan *Kasvatuksesta näkeväksi*.

Kasvatus taas kuuluu ihmisen sosiaaliseen olemassaoloon ja on aina kielellisesti merkityksellistyvää. Meillä ei

▷

ole muuta keinoa ymmärtää toisiamme – ja itseämme – kuin ulkoinen ja sisäinen puhe (ajattelu), jotka ovat diskurssin, kielen ja kielellisyyden ilmenemistapoja.

Kasvaminen on siis kielenvarainen asia. Vaikka Anna Sofialla onkin ollut olemassa ihmiselle lajityypilliset ymmärtämisen valmiudet alusta asti, kasvaa hän maailmaan juuri näin: aluksi maailmasta kieleen, sitten kielestä maailmaan päin. Ihminen ei myötäsyttyisesti opi maailmaa, se on hänelle puhuttava, kerrottava ja näytettävä kielen avulla. ■

KAISA LANGE

Sähköposti: kaisa.lange@helsinki.fi

LÄHTEET

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA
– KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA
– HEINONEN, TARIJA RIITTA – ALHO, IRIJA

2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

*Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suunta-
viivoja*. Helsinki: opetusministeriö ja
Painatuskeskus 1994.

LUUKKA, MINNA-RIITTA – JÄÄSKELÄINEN, PASI
(toim.) 2004: *Hiiden hirveä hiihtä-
mässä: hirveä(n) ihana kirjoittami-
sen opetus*. Äidinkielen opettajain
liiton vuosikirja XLVIII. Helsinki:
Äidinkielen opettajain liitto.

MUSTAJOKI, ARTO 1993: *Mielestä kieleen.
Kontrastiivisen funktionaalisen lau-
seopin teoriaa*. Helsinki: Yliopisto-
paino.

SUORANTA, JUHA 2000: *Kasvatuksellisesti
näkeväksi. Sivistyksellinen kasva-
tusajattelu tässä ajassa*. Tampere:
Tampereen Yliopistopaino.

YRITYSNIMIEN RAKENNE JA FUNKTIOT

Paula Sjöblom *Toiminimen toimenkuva. Suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1064. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006. 304 s. ISBN 951-746-730-3.

Paula Sjöblomin väitöskirjatutkimuk-
sen kohteena ovat yritysnimet. Yri-
tysnimistöä ei aiemmin juuri ole tutkit-
tu, ja Sjöblomin työ onkin ensimmäinen
suomalaista yritysnimistöä käsittelevä
yhtenäinen tieteellinen nimistöntutkimus.
Kansainvälisestikin Sjöblomin tutkimusta
voi pitää alansa pioneerityönä. Yritysnimet
on yleensä osana kaupallista nimistöä ni-
putettu yhteen tavaramerkkien nimien eli
tuotenimien kanssa. Vasta viime vuosina
yritysnimiä on alettu tarkastella omana
itsenäisenä kategorianaan, ilman yhteyttä
tuotenimiin. Sjöblomin tutkimusta sup-

peampia selvityksiä yritysnimistä on tehty
tai on tekeillä muun muassa Hollannissa ja
Saksassa (Bergien 2005; Boerrigter 2002;
Kremer 1996, 1998).

Heti aluksi on huomattava, että yritysnimet eivät ole paikannimiä. Yritysnimen kohde ei ole konkreettinen paikka vaan abstrakti entiteetti, liiketoiminta eli liikeidea. Jos yrityksen nimi alkaa viitata myös rakennukseen tai muuhun paikkaan, kyseessä on sekundaari ja myöhempi ilmiö. Sjöblom määrittelee yritysnimen ilmaukseksi, joka vakiintuneesti viittaa tiettyyn yritykseen ja jolla yksilöidään yritys ja sen toiminta ero-